

Türk Örneğinde Avukat Olan İle Olmayanların Adalete Ve Türkiye'deki Hukuk Sistemine İlişkin Sosyal Temsilleri

Vezir AKTAŞ*
Fatmagül CİRİHLİOĞLU**
Bengi ÖNER ÖZKAN***

Özet

Toplumda yaşamı güvenceye bağlamak, ilişkilerde denge sağlamak ve karşılıklı bir düzen oluşturmak hukuksal anlamda adaletin görevidir. Ancak, şurası da açıktır ki, hukuk kuralları her toplumda aynı etkinlik düzeyinde işletilememektedir. Bu çalışmada, hukuk sistemimizde gözlenen aksaklıklar seçilen örneklem grubu aracılığı ile incelenmiştir. Bu amaçla 15'i avukat 15'i ise avukat olmayan, herhangi bir şekilde hukuk mesleğinde çalışmayan toplam 30 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler uygulanmıştır. Katılımcıların ileri sürdükleri düşünceler, geleneksel sosyal psikolojiye eleştiri ve alternatif getiren Serge Moscovici'nin (1984) Sosyal Temsil Kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Yaptığımız görüşmeler sonucu edindiğimiz izlenimlere göre, adalet olgusuna Türk bireylerinin zihninde olumsuz nitelikler yüklenmiştir. Yapılan bu çalışmanın adalet sistemindeki eksikliklerin tespit edilmesi ve bunların giderilmesi konusunda yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal temsil, adalet, hukuk, Avrupa Birliği

Abstract

It is the responsibility of law to provide balance in relations, to secure lives in society, and to establish a mutual order. However, it is clear that rules of law are not put into effect at the same level of efficacy in every society. In this research, problems observed in our justice system are investigated in selected sample groups. Ideas expressed by the participants were evaluated with reference to Social Representation Theory of Serge Moscovici (1984) who objects and brings forward alternatives to the traditional social psychology.

According to our impressions obtained via interviews, negative features are attributed to the phenomenon of justice by Turkish individuals. It is expected that the findings of this research will help us to determine the insufficiencies of our justice system and to improve upon them.

Keywords: Social representation, justice, law, European Union

1. Giriş

Hukuk, toplumsal yaşamı düzenleyen en önemli üst yapı kurumlarından biridir. Çünkü, hukuk, insanlar arası ilişkileri biçimlendiren, onlara görünür ve algılanabilir bir düzen veren, bu amaca yönelen normlar bütünüdür. Hukuk, toplum içinde insanların

* Araş. Gör. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, aktasv@hacettepe.edu.tr

** Araş. Gör. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, fatmac@hacettepe.edu.tr

*** Doç. Dr. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Psikoloji Bölümü

gerçekten nasıl davrandıklarını değil, nasıl davranmaları gerektiğini gösterdiği için her şeyden önce bir düzen demektir. Hukukun ilk amacı, bir toplum içinde insanların birbirine karşı olan davranış ve ilişkilerini düzenlemektir. Adalet değeri dolayısıyla, insanlar arası ilişkileri bir düzene koymak, toplumsal yaşamın gerçekleşmesini sağlamak ister. Bu yönüyle hukuk, adalete yönelmiş toplumsal bir yaşama düzeni olarak ele alınabilir. Hukukun bu fonksiyonu ile anlatılmak istenen, toplumsal yaşamı düzenleyip insanların barış ve güvenlik içinde bir arada yaşamalarını sağlamaktır. Her toplum, üyeleri arasında ortaya çıkabilecek olan çatışmalara çözüm üretebilmek için hukuka gereksinim duymaktadır. Bu anlamda, hukuk bireylere nasıl yaşayacaklarını göstermekte hatta emretmektedir. Temel olarak, her toplum, hukuksal kurallara uyulduğunda toplumsal hayatın ciddi kesintilere uğramadan devam edeceğini varsayar. Bireyler, hukuk kurallarından memnun oldukları zaman, “adalet” sağlanmış olmaktadır. Örneğin, zarara uğramış birine hakkının iade edilmesi, o kişi için adaleti var etmektedir. Bunun için, denebilir ki, hukukun asli işlevi adaleti sağlamaktır. Adalet, hak hukuka uygunluk, hakkı gözetme, hukuksal kurallar çerçevesinde herkese hak ettiğinin verilmesi, haklılığın gerçekleştirilmesidir. Bu nedenle, hukuk insanlara, yaşama güvencesi vermekte, toplumu bir arada tutmaktadır (Troller, 1977; Güriz, 1996; Parlatur, Gözaydın, Zülfikar, Aksu, Türkmen ve Yılmaz, 1998).

Toplumda yaşamı güvenceye bağlamak, ilişkilerde denge sağlamak ve karşılıklı bir düzen oluşturmak hukuksal anlamda adaletin görevidir. Ancak, şurası da açıktır ki, hukuk kuralları her toplumda aynı etkinlik düzeyinde işletilememektedir. Hukuk sistemimiz açısından bakıldığında, mevcut durumdan hem adli makamlar hem de adalet kurumundan yararlanacak sıradan vatandaşlar şikayetçi olmaktadır. Örneğin, ülkemizde, yargı sistemimizin çok ciddi sorunlar ile yüz yüze geldiği en yetkili kişilerce beyan edilmektedir (her yıl yapılan yargı yılı açılış törenlerinde, Yargıtay Başkanı gibi, yüksek dereceli hakimlerin yaptıkları konuşmalar buna örnek oluşturabilir). Bu çalışmada, hukuk sistemimizde gözlenen aksaklıklar seçilen örneklem grubu aracılığı ile incelenecektir. Katılımcıların ileri sürdükleri düşünceler, geleneksel sosyal psikolojide eleştiri ve alternatif getiren Serge Moscovici'nin (1984) Sosyal Temsil Kuramı çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Böylece, elde edilen bulgular kuramsal bir bakış açısı ile değerlendirilmiş olacaktır.

1.1. Sosyal Temsil Kuramı

Genel olarak, sosyal temsil kuramının bir sağduyu kuramı olduğu söylenebilir. Bu anlamda sağduyu/sosyal temsil, toplumdaki sosyal iletişim esnasında ortaya çıkan, toplumun bireyleri tarafından paylaşılan, üzerinde konuşularak pekiştirilen bilgilerin toplamıdır. Moscovici'ye (1984) göre, sosyal temsil kuramı, kolektif temsilleri önemseyen yönüyle diğer geleneksel kuramlardan ayrılmakta ve insan davranışının sosyal yönünü göz ardı etme eğiliminde oldukları için de sosyal psikolojideki geleneksel yaklaşımları eleştirmektedir.

Moscovici'nin yaklaşık kırk yıl önce başlattığı sosyal psikolojinin bu Fransız geleneği, sadece sosyal psikolojiyi değil aynı zamanda diğer sosyal bilimleri de önemli ölçüde zenginleştirmiştir. Sosyal psikolojinin sosyal bir disiplin haline gelmesine büyük bir katkıda bulunarak, sosyoloji, antropoloji gibi diğer sosyal bilimlerle olan bağlarını yeniden kurmuştur. Sosyal temsil kuramı, bireyin sosyal yönlerini görmezlikten gelen

sosyal psikolojiye, hem deneysel hem de davranışçı bir bilim olarak yerleşmeye çabalayan Amerika ve İngiltere'deki sosyal psikolojiye ve bireyci yaklaşımlara önemli bir eleştiri zemini hazırlamıştır (Moscovici,1984; Farr 1993). Moscovici'ye göre, sosyal psikolojideki temel yaklaşımlar, birey temsilleri konusuna aşırı vurgu yapmaktadırlar. Sosyal psikolojide temel eğilim ortak birey temsillerini göz ardı etme yönünde olduğu için, bu durum sosyal psikolojinin sosyalliğini yitirmesine, onun genel ya da bireysel psikolojiden ayırt edilemez bir hale gelmesine yol açmaktadır. Çünkü, günümüzde sosyal olayların altında yatan olaylar belirlendiği zaman sosyal olmayan bilişlere ulaşılmaktadır. Örneğin, “bilişsel çelişki” ve “yükleme” bireyseldir. Dolayısıyla, bu yolla, bireysel bilgi işleme süreçlerine ulaşılır. Böyle bir durum ise, sosyal psikolojinin bireysel psikoloji veya genel psikolojiden ayırt edilebilmesini oldukça güçleştirmektedir. Bu yüzden de sosyal psikolojinin bireysel biliş süreçlerine yönelmesi eleştirilmektedir. Moscovici'ye göre, sosyal psikolojinin amacı, sosyal temsillerin nasıl ortaya çıktığı, nasıl tahmin edildiği ve nasıl sosyal gerçekliğe dönüştüğü konularında çalışmaktır (Moscovici,1984). Moscovici, böylece sosyal psikolojinin amacının ne olması gerektiğini de söylemekte ve bunun da ancak sosyal temsillerin çalışılması yoluyla olabileceğini ifade etmektedir.

Sosyal temsil kuramı, Moscovici (1984) tarafından Durkheim'in “kolektif temsil” görüşünden adapte edilmiştir. Durkheim, kolektif temsilleri bireylerin psikolojisi tarafından açıklanamayan sosyal gerçekler olarak ele almıştır (Moscovici,1984). Durkheim'e göre, kolektif temsiller bireysel bilinç düzeyine indirgenemezler. Bireyleri aşarlar, çünkü varlıkları özel bir bireye bağlı değildir. Bireylerden bağımsızdırlar; ömürleri bir insan ömründen uzundur. Çağımızda, kolektif temsili aile, meslek, devlet ve eğitim ve din kurumları gibi özel toplulukların değer ve normları olarak düşünebiliriz (Ritzer, 1994). Durkheim'e göre, birey kendi davranışlarında özgür değildir, sosyal olay ve olgular onun davranışını belirler. Bu olgular, bireyin dışındadır ve birey olmasa da bu olgular vardır ve kendini zorla kabul ettirirler. Birey bunları kabul etmekle yetinemez, aynı zamanda onlara uymak zorundadır. Çünkü, sosyal gerçeklik bireyin düşüncelerini belirler ve bireyin üstündedir.

Moscovici (1981) ise temsilleri, Durkheim'in kolektif temsiller düşüncesinde olduğu gibi statik ya da soyut açıklama araçları olarak görmemektedir. Ona göre, sosyal temsiller dinamik doğaya sahip olan sosyal olgulardır. Günlük yaşamda bireyler arası iletişim esnasında ortaya çıkan açıklamalar, ifadeler ve kavramlardır. Günümüz toplumlarında sosyal temsiller, geleneksel toplumlardaki mitler ve inanç sistemlerinin eşdeğeri olarak da görülebilirler. Hatta sağduyunun çağdaş bir versiyonu olduğu da söylenebilir (Hogg ve Abrams, 1988). Moscovici sosyal temsilleri sosyal varlıklar olarak ele almaktadır. Ona göre, sosyal temsillerin kendi hayatları vardır, ortaya çıkarlar, değişirler, bazen de ortadan kaybolup giderler ve daha sonra yeni biçimlerde tekrar ortaya çıkarlar. Moscovici sosyal temsillerin sosyal etkileşimlerle nasıl değiştirilip nasıl yaratıldığı üzerinde durur ve bunun için de Durkheim'in “kolektif” kavramını “sosyal” ile değiştirir (Hogg ve Abrams, 1988). Ona göre, sosyal temsiller Durkheim'in kolektif temsiller kavramında olduğu gibi soyut açıklamalar ya da durağan, değişmeyen temsiller değildirler. Dinamik bir doğası olan sosyal olgulardır ve kendi yapılarını içeren kavramlarla açıklanabilirler.

1.2. Sosyal Temsillerin İşlevleri

Moscovici'ye göre, sosyal temsil kendine özgü bir dili ve mantığı olan bilişsel bir sistemdir. Bir objeye ilişkin tutumlar ve bir objenin imajına ilişkin basit fikirler değildirler. Gerçeği düzenlemek ve keşfedebilmek için sağduyu tarafından oluşturulan bilgi kuramı ya da bir bilgi dalıdır (akt; Deutscher, 1984). Moscovici'ye (1973) göre, bir sosyal temsil, iki fonksiyonu olan değerler, düşünceler ve pratikler sistemidir. Bu fonksiyonlardan birincisi bireylerin maddi ve sosyal dünyalarına hakim olmak ve kendi durumlarını belirlemeye imkan verecek bir düzen kurmaktır. İkincisi ise birey ve grup olarak geçmişlerinin ve dünyalarının çeşitli yönlerini adlandırma ve sınıflandırma için ve sosyal alışverişi için bir düzen sağlayarak iletişime olanak tanımaktır (akt; Jaspars, Fraser, 1984).

Sosyal temsiller bireyin dünyayı anlama ihtiyacını tatmin etmek için, günlük gayri resmi tartışma ve iletişim karmaşasında ortaya çıkan ve çoğunluk tarafından paylaşılan düşüncelerdir (Hogg ve Abrams, 1988). Toplumdaki iletişim akışı içinde meydana gelen bu bilgi ve sağduyu kuramları toplumların adetleri, gelenekleri tarafından pekiştirilir ve paylaşılırlar. Yani, sosyal temsiller toplum içinde yaratılan ve yayılan kavramlar, ifadeler ve açıklamaların bir toplamı olarak düşünülebilir. Sosyal temsiller bireyleri paylaştıkları deneyimler hakkında diğerlerinin düşüncelerinden haberi kılar ve böylece iletişim süreci boyunca onları değiştirir ve kuvvetlendirir. İnsanların belirli konularda konuşma biçimi, konuşulan konuya ilişkin bilgi, algı, tutum, fikir ve anlamalarına katkıda bulunur. Böylece iletişim alışverişi esnasında bireyler gerçeği yeniden yapılandırır ve ortak olarak yeniden yapılandırılmış gerçeğe göre de davranışlarını belirlerler (Moscovici, 1984).

Sosyal temsil günlük konuşma ve eylemlerinde bireyler tarafından birlikte yapılandırılan bir topluluğa ait ortak bir olgu olduğu için, temsillerin, birlikte hareket eden bireylerin belleklerinde var olduğu şeklinde bir izlenime varılabilir. Diğer bir ifadeyle, bir sosyal temsil, sosyal bir grup için bir nesneyi oluşturan kişilerin sözlü ve aleni davranışlarıyla ifade edilen düşünceler ve duyguların bütünü olarak ifade edilebilir (Wagner vd., 1999). Sosyal temsiller, bilginin sosyal biçimleridir ve bu bilgiler bilimsel sınırlamalardan bağımsızdır (Viaud ve Levy, 2000). Bu bilgi halkın içinde dolaşır ve halkın sağduyusu ile bütünleşir. Böylece soyut ve kavramsal fikirler daha anlaşılabilir imgeler, benzetmeler, çağrışımlar, somut nesnelere ve her zamanki davranış alışkanlıklarına dönüşür (Bauer ve Gaskell, 1999). Sonuçta da, insan davranışlarını düzenlemek için olduğu kadar gerçeğin yorumlanması ve algılanması için de bir temel olarak hizmet ederler (Viaud ve Levy, 2000).

1.3. Sosyal Temsillerin Oluşması

Sosyal temsiller kişilerin deneyimleri hakkında konuşmalarıyla ortaya çıkarlar. Yani, iletişim sırasında üretilir, değiştirilir ve yayılırlar. Sözel ve yazılı basın ile geleneksel iletişim içerisinde ifade edilmektedirler. Öyle ki, bilinmeyen şeyler bilinen şeylerle açıklanmaya ve üzerinde konuşulmaya başlanır. Böylece sosyal temsiller ortaya çıkmaya başlar. Bir şeyin sosyal temsil olabilmesi için insanların ilgisini çekmesi ve üzerinde konuşup ortak bir şey üretmeleri gerekir. Çünkü, sosyal temsiller genellikle bir farklılaşmadan meydana gelirler ve bir tehdit ya da bir kriz durumunda ortaya çıkarlar.

Bu gibi durumlarda insanlar birbirleriyle daha fazla iletişim kurarak konuşurlar (Moscovici, 1984).

Bilim sosyal temsillere zıt yönde ilerlemektedir. Çünkü, bilimin amacı tanıdık olanı tanıdık olmayana dönüştürmektir. Mantık sistemine dayanır, otoriteden ve geleneklerden bağımsızdır. Sosyal temsilleri göz ardı ederek gerçeği bulmaya çalışır. Dolayısıyla, bilim suni bir ortam yaratmaktadır. Özellikle, bilim adamları tanıdık olayların oldukça karmaşık, sokaktaki insan tarafından kolayca anlaşılabilir açıklamalarını ileri sürerler. Bu açıklamalar resmi bir eğitim ortamı aracılığıyla öğretilmelerine rağmen, yayımları büyük ölçüde gayri resmi bir eğitim ortamı aracılığıyla olmaktadır (bir kahve ya da barda arkadaşlar arası konuşma ile vb.). Bu ise insanların önceden varolan sağduyu anlayışları ya da yorumlama çerçevesi ile uyumlu sistematik çarpıtmaları kapsamaktadır. Böylece, bir sosyal temsil oluşur ve resmi (formel) bilimsel kuram basitleştirilmiş ve çarpıtılmış bir şekilde sağduyu anlayışının içine girmiş olur. Yani, popularize edilmiş, basitleştirilmiş ve halkın anlayacağı hale getirilmiş olur (Hogg ve Abrams, 1988). Dolayısıyla, bilim ve sosyal temsiller hem birbirinden çok farklı hem de birbirini tamamlamaktadır (Moscovici, 1984).

Sosyal temsil kuramında temsil dünyayı anlamlandırma imkanı veren bilişsel bir olgu olarak düşünülebilir. Tanıdık olmayı tanıdık yapmak için toplumun oluşturduğu çeşitli mekanizmalar vardır. Sosyal temsil kuramında da yer alan bu algısal biliş süreçleri, çapalama (anchoring) ve somutlaştırmayı kapsamaktadır (Potter ve Edwards, 1999). Bu süreçlerden biri olan somutlaştırma tanınmayan bir nesnenin bazı özelliklerinin bizim gerçeklerimize dönüştürülmesidir. Yani, düşüncede var olan bir şey fiziksel dünyada var olan bir şeye indirgenir. Örneğin, tanrıyı baba olarak somutlaştırmak gibi. Bu süreçte sözü edilebilecek bazı aşamalar; bilginin seçilmesi, bağlamından koparılması ve belli boyutlarda kurulmuş olan şemalara yeniden yapılandırılmasıdır (Viaud ve Levy, 2000). Somutlaştırma soyut ve potansiyel olarak tehditkar olan yeni düşünceyi sağlamlaştırır ve elle tutulur hale getirir. Diğer bir süreç olan çapalama (anchoring) ise yeni karşılaştırmaları, fikirleri, şeyleri ya da kişileri adlandırma ve sınıflandırmayı içerir (Bauer ve Gaskell, 1999). Yani, çapa bilinen, tanıdık bir bağlama atılır. Böylece tanıdık olmayan bir bağlam daha tanıdık hale gelir. Örneğin, garip fikirleri sıradan fikirlere indirgemek bu amaca hizmet eder. İki farklı yönü vardır: Bir tanesi bir nesnenin bireylerin önceki düşüncelerine nasıl bağlı olduğunu gösteren bilişsel yöndür. Diğeri ise temsilin anlamlandırılmasındaki sosyal grupların katılımı ile ilgili sosyal yöndür. Böylece belli bir nesnenin yorumlanması bir sosyal gruptan diğerine değişir. Dolayısıyla, bir sosyal temsil her bir grubun kimliğini de dile getirir (Moscovici 1994; Bergman, 1998; Viaud ve Levy, 2000).

1.4. Sosyal Temsillerin Çalışılması

Sosyal temsiller bir taraftan büyük ölçekli sosyal süreçleri, diğer taraftan temel psikolojik mekanizmaları ve ayrıca bu ikisi arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır (Fraser, 1994). Sosyal temsil toplum tarafından yaratılan bir şey olduğu için, en uygun çalışma yöntemi doğal ortamda incelemektir. Çoğunlukla bireylerle görüşülerek ve görüş birliğine dikkat edilerek sosyal temsiller incelenir. Ayrıca, artifacts (ilk insanların yaptığı sanat eserleri), fotoğraflar, gazeteler, kitaplar, kitle iletişim araçları vasıtasıyla ve kurumlaşmış sosyal legal ve dini uygulamalar ve düzenlemeler

aracılığıyla da araştırılabilirler. Özetle, sosyal temsil araştırmacıları farklı sosyal bilim alanlarındaki yöntemleri kullanmaktadırlar; survey, görüşme, deney, medyanın içerik çözümlemesi, kelime çağrışımını istatistiksel analizi, gruba odaklaşma, anket ve etnografi gibi (Potter ve Edwards,1999; Wagner vd.,1999). Sosyal temsil çalışmalarını gözlem yöntemini gerekli görür ancak deneysel yöntemleri de göz ardı etmezler.

1.5. Sosyal Temsil Konusunda Yapılan Çalışmalardan Bazı Örnekler

Sosyal temsil üzerine Fransa'da Moscovici tarafından başlatılan psikoanalizin temsilinden beri pek çok sosyal temsil çalışması yapılmıştır. Sosyal temsilde sınıflayıcı bakış açıları (Castel vd., 2002); Tüketimin konum ve temsil açısından analizi: Borç ve kredi sorunlarıyla yüzyüze gelen ev halkları (Viaud, Roland-Levy, 2000); "İletişim temsil ve bilimsel bilgi: Kavramsal bir çerçeve ve bir alan araştırması" (Lievrouw,1992); büyüdüğünüz dünyadan farklı dünya mı bu? Kuşakların toplumsala etkisi (Scott, 2000); Orta ve Doğu Avrupa'da HIV ve AIDS'in sosyal temsili (Goodwin, R ve ark., 2002); çok yaygın (far-flung) hastalıkların temsili: Britanya'da Ebola örneği (Joffe ve Haarhoff, 2002); Bilinmeyen bir şey, grup çekiciliği ya da nötr maddelere ilişkin fikirler verilirken grup görüşünün faydası (Bernard,1995); cinsiyet stratejileri ve sosyal temsil: Fransa'daki bilim dallarında mezuniyet sonrası yönelimlere ilişkin tercih (Jacqueline,1999); Ergenlerin etnik ayrımcılık anlayışı (Maykel,1997) gibi çalışmalar bu çalışmalardan bazı örneklerdir.

Bu çalışmada ise avukatlar ile hukuk mesleğinden olmayan kişilerin genel olarak adalet ve Türkiye'deki hak-hukuk kavramlarına ilişkin sosyal temsilleri ele alınmıştır.

2. İşlem

2.1. Yöntem

Bu çalışmada avukat olan ve olmayan kişilerin genel olarak adalet ve özelden ise Türkiye'deki adalet ve hukuk sistemi konularında ne düşündüklerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla 15'i avukat 15'i ise avukat olmayan, herhangi bir şekilde hukuk mesleğinde çalışmayan toplam 30 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşmeler uygulanmıştır. 30 kişilik bir örneklem grubu yarı yapılandırılmış görüşmelerin kullanıldığı bir sosyal temsil çalışmasının yapılabilmesi için yeterlidir. Görüşmelerle ilgili kodlamalar yapılırken, ifade edilen düşüncelerin her katılımcı tarafından ifade edilmiş frekansları (Fr) ve kaç kişi tarafından ifade edildiği (N) ayrı ayrı hesaplanmıştır.

2.2. Örneklem

Yapılan bu çalışmada katılımcılar seçkisiz bir şekilde seçilmişlerdir. Hukuk mesleğinde çalışmayan katılımcıların yaşları 25-70 arasında değişmekte ve 8'i erkek, 7'si bayan 15 kişiden oluşmaktadır. Sözkonusu katılımcıların 2'si üniversitede öğretim üyesi, 1'i eczacı, 3'ü mühendis, 1'i serbest meslek sahibi(esnaf), 1'i emekli öğretmen, 2'si memur, 1'i ev hanımı, 1'i bankacı, 1'i sanatçı, 1'i araştırma görevlisi ve 1'i de işletmecidir. Hukuk mesleğinde çalışan katılımcıların ise sadece avukat olarak çalışan kişiler arasından seçilmişlerdir. Araştırmada avukat olarak yer alan 8 erkek 7 kadın deneğin yaşları ise 28-65 arasında değişmektedir.

2.3. Görüşmeler

Görüşmeler, yarı yapılandırılmış bir şekilde yapılmıştır.. Görüşmeler esnasında sorulan sorular daha önceden belirlenen temel konular çerçevesinde şekillenmiştir. Yapılan görüşmelerde üzerinde durulan temel konular tablo-1’de gösterilmiştir.

Tablo-1. Yapılan görüşmelerde üzerinde durulan temel konular

<p>1.Adalet denince aklınıza ne geliyor? Ya da adalet konusunda ne düşünüyorsunuz?</p> <p>a) “Suç cezasız kalmaz” düşüncesine katılıyor musunuz?</p> <p>b) Suçsuz bir kişinin mahkum edilme olasılığı hakkında ne düşünüyorsunuz?</p> <p>c) Adaletin er geç yerini bulup bulmayacağı konusunda ne düşünüyorsunuz?</p> <p>d) Sizce insan her zaman hak ettiğini alır mı?</p> <p>2. Türkiye’deki hak-hukuk konusunda ne düşünüyorsunuz?</p> <p>a) Ülkemizde yargının tarafsızlığı konusunda ne düşünüyorsunuz?</p> <p>b) Sizce Avrupa Birliği’ne girmek ya da girme yolunda atılacak adımlar ülkemizdeki adalet anlayışını ve uygulamaları etkiler mi? Eğer etkilerse nasıl etkiler?</p> <p>3. Türkiye’deki mahkemeler ve yargının durumu hakkında ne düşünüyorsunuz?</p>

3. Sonuçlar

Yapılan mülakatlar değerlendirilirken temel kategoriler ve alt kategoriler saptanmıştır.

3.1. Temel Kodlama birimi

Kodlamalar yapılırken tematik birimler kullanılmıştır. Tematik birim ilgili konuyu ifade edebilen bir cümle ya da kelimedir.

3.2. Güvenirlilik

Güvenirlilik saptanırken iki tür güvenirlikten yararlanılmıştır. Tutarlılık (stability) ve tekrarlanabilirlik (reproductivity). Tutarlılık, belirli bir tematik ünite (materyal) aynı kodlayıcı tarafından birden fazla kez kodlandığında ne kadar benzer sonuç alınıp alınmadığıyla ilişkilidir. Tekrarlanabilirlik, ise bir materyal farklı kodlayıcılar tarafından incelendiğinde ne kadar benzer sonuç alınıp alınmadığıyla ilişkilidir. Bizim çalışmamızda tutarlılık oranı 78,54 tekrarlanabilirlik oranı ise 65,62 olarak bulunmuştur.

3.3. Kodlama Çerçevesi

Kodlama çerçevesi 3 temel sorudan ve bu sorulara bağlı çeşitli alt başlık sorularından oluşmaktadır. Temel sorular ve bunlara bağlı alt başlık soruları da göz önüne alındığında 8 temel kategori ve bunlara bağlı alt kategoriler olduğu görülmektedir (Tablo-1). Temel ve alt kategoriler aşağıda gösterilmiştir.

3.4. Kategoriler

1. Adalet kavramı
2. Adaletin er ya da geç gerçekleşip gerçekleşmemesi
3. İşlenen suçun cezasız kalıp kalmaması
4. Türkiye'de yargının tarafsız olup olmaması
5. Türkiye'de Hukuk sisteminin yapısı ve özellikleri
6. Türkiye'de mahkemelerin durumu
7. Suçsuz bir kişinin mahkum edilme olasılığı
8. Avrupa birliğine girmenin hukuk sistemimize etkileri

Araştırmada adalet konusunda belirlenen temel kategoriler ve alt kategoriler tablo-1'de gösterilmektedir.

Tablo-1. Adalet konusunda belirlenen temel kategoriler ve alt kategoriler.

KATEGORİLER	AVUKAT OLMAYANLAR		AVUKAT OLANLAR	
	Fr	N	Fr	N
1. ADALET KAVRAMI	Fr	N	Fr	N
1.1. Hukusal boyutlu tanımlar				
Adalet, konulan kuralların kamu vicdanını rahatsız etmeyecek şekilde uygulanmasıdır.	13	8	17	8
Adalet, işlenen suçta uygun ceza verilmesidir.	4	3	---	---
Adalet, yasalar önünde hakkaniyete uygun sonuçların elde edilmesidir.	18	13	31	10
Adalet insan haklarına dayalı, evrensel hukuk kurallarına uygun olmalıdır.	---	--	10	6
1.2. Hukusal boyutlu olmayan tanımlar				
Adalet, her alanda, her türlü ilişkide insanlar arası eşitliğin sağlanmasıdır.	7	6	24	9
Hiçbir şey yapmadan çok fazlasını elde etmek veya çok emek harcadığı halde hiçbir şey elde etmemek adaletsizliktir.	---	--	5	3
Herkese eşit maaş vermek adalet değil adaletsizliktir.	---	--	6	2
Adalet, bireyler arası ve bireylerin sistemle ilişkilerini düzenleyen kurallardan oluşan bir kavramdır.	8	5	--	---
Adalet, insanın temel gereksinmelerini sağlayacak koşullara sahip olmasıdır.	4	4	---	---
Adalet içsel adalet şeklinde gerçekleşir.	8	5	--	---
Adalet ilahi adalet şeklinde gerçekleşir.	11	5	--	---
2. ADALETİN ER YA DA GEÇ GERÇEKLEŞİP GERÇEKLEŞMEMESİ	Fr	N	Fr	N
2.1. Hukusal Boyutuyla Adaletin Gerçekleşip Gerçekleşmemesi				
Yargılama aşamasında hukusal açıdan adalet er ya da geç yerini bulmayabilir.	18	13	18	9
Gecikmiş adalet adalet değildir.	9	6	32	10
Adaletin er ya da geç yerini bulacağına inanmak istiyorum.	9	7	---	---
İnsan her zaman hak ettiğini alamamaktadır.	11	7	---	---

2.2. Hukuk Dışı Boyutuyla Adaletin Gerçekleşip Gerçekleşmemesi				
Birey vicdani olarak kendini cezalandırır.	11	5	17	3
Toplumsal adalet gerçekleşir.	5	3	--	--
Yaratan tarafından ilahi adalet gerçekleşir.	13	5	--	--
Bu daha ziyade batıl bir inanç. Yani, inanç kaynaklı bir şey.	---	--	8	6
3. İŞLENEN SUÇUN CEZASIZ KALIP KALMAMASI	Fr	N	Fr	N
3.1.Hukuksal Boyutuyla				
Türkiye şartlarında işlenen suça uygun ceza verilmediği için işlenen suç cezasız kalabilmektedir.	25	14	40	13
Yasada öngörülen kurallara kriterlere uyuyorsa suç cezasız kalmaz.	---	---	12	4
Suçlular ekonomik güçleri nispetinde hukuk sisteminden kaçma imkanına sahiptirler.	18	13	---	---
Suçlular politik güçleri nispetinde hukuk sisteminden kaçma imkanına sahiptirler.	23	13	---	---
Suçlular sosyal güçleri nispetinde hukuk sisteminden kaçma imkanına sahiptirler.	16	11	---	---
Zaman aşımına uğradığı için suç cezasız kalabiliyor.	7	6	---	---
Kişinin, yasalar önünde suçlu sayılmaması, toplumsal bakış açısına göre de suçlu sayılmaması anlamına gelmiyor.	---	---	3	1
3.2.Hukuksal Olmayan Boyutuyla				
Suçun cezasız kalmaması bence mistik bir yaklaşım. Yani, gerçek hayatta suç cezasız kalır.	---	---	11	7
İçsel (psikolojik) boyutuyla hiçbir suç cezasız kalmaz.	5	5	---	---
İlahi boyutuyla hiçbir suç cezasız kalmaz. Örneğin, başına bir felaket gelebilir.	11	5	---	---
4. TÜRKİYE'DE YARGININ TARAFSIZ OLUP OLMAMASI	Fr	N	Fr	N
Bu sistem içerisinde yargı tarafsız değil.	27	14	31	13
İdealist hakimler ve savcılar söz konusu olunca yargı tarafsızdır.	---	---	3	2
Hukuksal kurallar sadece fakirler ve düşük statülü kişiler için geçerlidir.	21	14	3	2
4.1.Yargının Tarafsız Olmamasının Nedenleri				
Siyaset işin içine girince yargı tarafsızlığında aksamalar oluyor Yargı siyasetten etkileniyor.	22	13	19	10
Yargı rüşvet yolu ile etkilenebiliyor.	11	6	28	9
Yargı ikili ilişkilerle etkilenebiliyor.	11	7	16	9
Hukuk sisteminin bazı şeyleri hakim taktirine bırakması hukukun uygulanmasında yanlışlığa neden olmaktadır.	5	5	12	7
Hakimlerin tarafsızlığına güveniyorum ama bürokrasi onların önünü tıkayabiliyor.	3	3	3	1
Hakimler yargıtaydan kolayca geçebilecek yönde kararlar veriyorlar.	---	---	12	2
Ekonomik açıdan güçlü olanlar adalet sistemini yönlendirebilmektedirler.	17	11	---	---
Devletin içinde suçlulara yardım edenler var.	5	4	---	---
Yasalardaki çelişkiler yargı tarafsızlığını bozmaktadır.	3	3	---	---
5. TÜRKİYE'DE HUKUK SİSTEMİNİN YAPISI VE	Fr	N	Fr	N

ÖZELLİKLERİ				
5.1. Adalet mekanizmasının işleyişindeki eksiklikler				
Adalet mekanizması çok yavaş işliyor.	7	5	19	9
Bürokrasi çok fazla.	---	---	12	8
Kırtasiyecilik işleri çok fazla.	---	---	15	11
İstikrarsız bir hukuk sistemine sahibiz.	6	5	26	10
Eksiklikler sadece yargı sisteminde, hukuk kurallarında değil, suçluları bulma ve cezalandırma yöntem ve kabiliyetleri çok sınırlı.	5	5	16	8
Türkiye'de hak-hukuk konusu çokta yerleşmiş kavramlar değil. Örneğin, insanlar hukuksal olarak haklarını aramıyorlar.	8	7	24	8
Yürürlükte olan yasalar çağın gerisinde, kanunlar gerçek hayata uygun değil.	5	5	---	---
Çağdaş bir çok yasa gerekli alt yapı oluşturulmadığı için uygulanmamakta sadece kağıt üzerinde kalmaktadır.	---	---	14	7
Türkiye'de insanların adalet sistemine çok fazla güvenleri yok.	11	7	20	9
Türkiye'de hak-hukuk daha ziyade devleti bireye karşı koruyan bir anlayışın ürünüdür.	---	---	9	5
Hukuk sistemimizde eşit suça eşit ceza uygulanmıyor.	15	12	---	---
5.2. Yasalarda ve bunların uygulanmasındaki eksiklikler				
Hakim, savcı avukat üçlüsünde özellikle savunma kısmı güçsüz bırakılmaktadır.	---	---	33	9
Hukuk sistemi siyasi konularda karar alırken genelde siyasi otoritenin ya da devletin siyasi tercihinine paralel kararlar vermektedir.	17	13	---	---
Örf, adet ve gelenekler Türkiye'de hukukun bir parçasıdır. Kanunlar da bu yönde yapılır.	---	---	6	1
Kurallar konusunda bir sorun yok aslında ama uygulamada sorunlar var.	---	---	3	2
5.3. Türkiye'de hukuk sistemindeki eksikliklerin giderilebilmesi için yapılması gerekenler				
Sadece yasa çıkarmak tek başına sorunların çözümü için yeterli değildir. İnsanların kafa yapılarının değişmesi lazım.	8	7	38	10
Savcıların emrinde çalışacak bir polis gücünün kurulması gerekir.	6	6	5	3
Daha çağdaş, güçlünün güçsüzü ezmediği, adaletli bir toplum yapısı olmalıdır.	---	---	2	1
Haklı ile haksız her zaman ideal bir şekilde ayırt edebilecek bir hukuk sistemi yoktur.	3	3	---	---
Hakkaniyeti sağlayabilecek sistem batı hukuk sistemidir. Yani, pozitif hukuk sistemidir.	4	4	---	---
Türkiye'de hukuk fakültelerindeki eğitim eskisi gibi değil. Meslek içi eğitim konusunda yeterince çaba sarf edilmiyor.	---	---	12	8
Yargının tarafsız hale gelmesi için öncelikle içimizdeki önyarguların yıkılarak kanunların objektif bir şekilde uygulanması gerekir.	---	---	6	2
Yargının bağımsız olabilmesi için yargı organının tamamen kendi içerisinden denetlenen bir yapısının olması lazım.	---	---	4	2
Daha çok kaynak ve personel aktarılmalıdır.	---	---	10	7

Polis daha çağdaş ve bilimsel imkanlarla çalışmalıdır.	6	5	--	---
5.4. Adalet sistemindeki eksikliklerin yol açtığı sonuçlar				
Mafya gibi kurumlar ortaya çıkmakta ve bu boşluğu doldurmakta	9	7	---	---
İnsanlar hukuk sistemine güvenmemekte.	8	6	---	---
İnsanlar adaleti kendileri sağlamaya çalışmakta.	9	5	---	---
Töre hukuku meşrulaşmakta.	6	4	---	---
6. TÜRKİYE'DE MAHKEMELERİN DURUMU	Fr	N	Fr	N
6.1.Mahkemelerin işleyişiyle İlgili Eksiklikler				
Mahkemelerin iş yükü çok fazla.	7	5	26	12
Fiziki imkanlar (bina, araç, gereç vb) yetersizdir.	8	6	16	10
Konusunda uzman ve hızlı çalışan mahkemeler bulunmamaktadır.	2	1	4	2
Teşkilat olarak oturmamış, kötü durumda.	---	---	14	7
Ekonomik yetersizlik ve kaynak yetersizliği nedeniyle tebligatlar, keşifler yapılamamaktadır.	---	---	6	4
Mahkemelerde iş takibi çok zor.	---	---	8	2
Çalışanların aldıkları maaşlar çok düşük, ekonomik sorunları var.	---	---	3	3
Hiç görmeden, yanında ifade alınmadan ifadeye imza atan avukatlar var.	---	---	2	1
Hakimler neredeyse bilirkişiden kendileri yerine karar vermelerini isteyecek.	---	---	3	2
7. SUÇSUZ BİR KİŞİNİN MAHKUM EDİLME OLASILIĞI	Fr	N	Fr	N
Mevcut hukuk sistemi içerisinde suçsuz bir kişi mahkum edilebilmektedir.	15	12	19	9
Sosyal olaylarda, bazen kurunun yanında yaşta yanabilmektedir.	5	4	---	---
8. AVRUPA BİRLİĞİ'NE GİRMEYENİN HUKUK SİSTEMİMİZE ETKİLERİ	Fr	N	Fr	N
Gerçek anlamda AB'ye girme niyetimiz yok. Göstermelik değişim programı uyguluyoruz.	8	6	19	9
AB'ye girmek toplumsal ilişkilerimizi, adalet anlayışımızı etkileyecek, yargının bağımsızlığı güçlenecektir.	5	5	14	7
Avrupa'dan getirilen yasalar toplumsal yapımıza uygun değilse tam anlamıyla uygulanamazlar.	3	3	3	3
Adalet anlayışımızı, yargıyı ve uygulamaları etkilemeyecektir.	6	7	2	1
Avrupa Birliği uyum yasalarının olumlu mütevazî etkisi olacaktır. Ama beklenildiği kadar olumlu etkisi olmayacaktır.	---	---	7	5
Adaletin gecikmesi engellenecektir.	7	7	---	---
Bireylerin yargı önündeki eşitliği artacaktır.	8	6	---	---
İnsan haklarının korunmasında Türkiye'nin tutumu daha netlik kazanacaktır	11	7	---	---
Polis daha bilimsel ve çağdaş yollarla ve imkanlarla çalışmak zorunda kalacak.	8	6	---	---

4. Bulgular

Çalışmamızda adalet kavramı katılımcıların tarafından birçok anlama gelebilecek şekilde tanımlanmıştır. Gerek avukatlar gerekse hukuk mesleğinde çalışmayan kişiler tarafından adalet kavramıyla ilgili olarak yapılan tanımlamalar, hukuksal boyutlu olan ve hukuksal boyutlu olmayan tanımlamalar olmak üzere iki alt kategoride ele alınmıştır. Hukuksal boyutlu tanımlamalarda her iki gruptaki katılımcıların çoğuna göre genel olarak adalet kavramı, konulan kuralların kamu vicdanını rahatsız etmeyecek şekilde uygulanarak hakkaniyete uygun sonuçların elde edilmesi olarak ifade edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, adalet hukuksal boyutu ile hak ve hukukun gerçekleşmesi, yerini bulması yani herkese yasalarla tanınmış olan hakkını vermek olarak kavramlaştırılmıştır. Yine bu bağlamda, hukukçu olmayan bazı kişiler adalet kavramını işlenen suçta uygun ceza verilmesi olarak ele alırken, avukatlar buna hiç değinmemekte, kimi avukatlar ise adaletin insan haklarına dayalı, evrensel hukuk kurallarına uygun olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Adalet kavramıyla ilgili olarak yapılan tanımlamalar ağırlıklı olarak hukukla özdeşleşmekle birlikte hukuk dışı boyutlu tanımlamalara bakıldığında, katılımcıların çoğu eşitlik kavramına atıfta bulunmakta ve insanlar arası eşitliğin sağlanmasını adaletin yerini bulması olarak ifade etmektedirler. Ancak, bu kategoride yapılan tanımlamalarda avukatlar ve hukuk mesleğinde çalışmayan kişiler arasında önemli farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, hukuk mesleğinde çalışmayan bazı kişiler içsel adalet ve ilahi adalet kavramlarına atıfta bulunurlarken avukatlar ise adalet ile ilgili olarak bu kavramlara hiç değinmemişlerdir. İçsel (psikolojik) adalet kavramı bireylerin duygu düşünce ve tutumlarında adaleti gerçekleştirmeye yönelik çabalarını ifade etmektedir. Kişilik özelliği olarak adaleti benimsemiş bireyler koşullar ne olursa olsun sürekli olarak haklı olana yönelecek ve hakkı yerine getirmeye çalışacaktır. İlahi adalette ise insanlar için hak, hukuk ve adalet tanrının buyrukları ile gerçekleşmektedir. İnsanların haklarının korunması; haklının hakkını alması, haksızın cezasını çekmesi ya yaşarken ya da öldükten sonra mutlaka ilahi adalet (Tanrı) tarafından gerçekleştirilecektir. Yani, bu adalet anlayışında insanlar için hukuk düzeni Tanrı tarafından kurulmaktadır.

Hukuksal boyutuyla adaletin er ya da geç gerçekleşmesi konusunda gerek avukatların gerekse de hukukçu olmayanların görüşlerine bakıldığında özellikle yargılama aşamasında adaletin gerçekleşmesi konusunda ciddi şüphelerin söz konusu olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğuna göre yargılama aşamasında hukuksal açıdan adalet yerini bulmayabilir. Çünkü, davaların çözümü çok uzun zaman alabilmekte, adalet sistemi iyi çalışmamakta ve bu da adaletsizliğin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla geciken adalet adaleti sağlamamaktadır. Ancak, bu düşünceye rağmen yine de özellikle hukukçu olmayan bazı kişiler yargılama aşamasında adaletin yerini bulacağına ilişkin inançlarını korumak istediklerini, karamsar olmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Hukuksal olmayan boyutuyla adaletin gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi konusuna bakıldığında ise hukukçu olmayan kişilerin görüşlerinde çeşitli farklılıklar olduğu görülmüştür. Örneğin, hukukçu olmayan kişiler ilahi adalet, içsel adalet vb. şekillerde adaletin er ya da geç yerini bulacağı şeklinde düşünceler ifade ederlerken avukatlar ise genel olarak bu tür şekillerde adaletin

gerçekleşeceğine inanmanın temelde inanç kaynaklı ve batıl bir düşünce tarzı olduğunu ifade etmişlerdir.

İşlenen suçun cezasız kalıp kalmamasıyla ilgili olarak katılımcıların büyük bir kısmı ortak bir şekilde, ülkemiz koşullarında işlenen suçların hukuksal boyutuyla cezasız kalabildiğini ifade etmişlerdir. Bir kısım avukat ise yasadaki öngörülen kurallara kriterlere uyuyorsa suçun cezasız kalmayacağını ifade etmişlerdir. Hukukçu olmayan kişilerin büyük bir kısmı ise bu konuda özellikle ekonomik, siyasi güç vb. atıfta bulunarak, güçlü olan kişilerin adaletten kaçma imkanına sahip olabildiklerini vurgulamışlardır. Bunun dışında yine bir kısım hukukçu olmayan kişi ise zaman aşımına uğradığı için işlenen suçun cezasız kalabildiğini ifade etmiştir. İşlenen suçların cezalandırılması konusunda hukuksal boyutlu olmayan ifadelerle bakıldığında ise avukatlar bu bakış açısını mistik bir bakış açısı olarak değerlendirmişler ve sadece hukuksal boyutu vurgulamışlardır. Hukukçu olmayan kimi kişiler ise bu konuda otokontrol ve ilahi cezalandırma kavramlarına değinmiş ve işlenen suçların mutlaka cezalandırılacağını ifade etmişlerdir.

Türkiye’de yargının durumuyla ilgili olarak her iki gruptaki katılımcıların büyük bir kısmı yargının tarafsız olmadığını, yargıyı etkileyen çok şey olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak, bu konuyla ilgili olarak avukatlar ve hukuk mesleğinden olmayan kişiler arasında önemli bir fikir ayrılığı olduğu da görülmüştür. Hukuk mesleğinden olmayan kişilerin neredeyse tamamı sokaktaki insan söz konusu olunca hukuksal kuralların uygulandığını, yargının tarafsız olabildiğini ifade ederlerken, avukatlar arasında ise sadece iki kişi buna değinmiştir. Benzer şekilde, iki avukat idealist hakimler ve savcılar söz konusu olunca yargının tarafsız olduğunu ifade etmiştir. Yargının tarafsız olmamasının nedenleriyle ilgili olarak ise her iki gruptaki katılımcılar siyasetin işin içine girdiğini, siyasetin yargıyı etkileyebildiğini ifade etmişlerdir. Ancak, hukuk mesleğinden olmayan kişilerin neredeyse tamamı bu düşüncüyü ifade ederlerken, avukatların ise yarıya yakın bir kısmı sözkonusu düşüncüyü ifade etmişlerdir. Yargının tarafsız olmamasının bir diğer nedeni olarak katılımcılar adalet bakanlığını göstermişler ve Adalet Bakanının Hakimler-Savcılar Yüksek Kurulu’nun doğal bir üyesi olmasını siyasi otoritenin yargıya bir müdahalesi olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Yine her iki gruptaki katılımcılar yargının maddi menfaat yoluyla etkilenebildiğini, maddi menfaat işin içine girince yargının tarafsızlığının bozulabildiğini ifade etmişlerdir. Hukukçu olmayan kişilerin yarıya yakını ekonomik gücün yargıyı yönlendirmede rahatlıkla kullanılabileceğini ifade ederlerken avukatlar bu konuya değinmemişlerdir. Gerek avukatlar gerekse de hukuk mesleğinden olmayan katılımcıların yarısı yargının ikili ilişkilerle etkilenebildiğini, hukuk sisteminin karar vericilerin yorumuna açık olması sebebiyle takdir yetkisinin yargı tarafsızlığını bozucu şekilde kullanılabildiğini ifade etmişlerdir. Örneğin, katılımcılara göre, adam kayırmacılık, tanıdık, ahbap işi, torpil, hakimin sanıkla gönül bağının olması vs. gibi nedenlerle yargı tarafsızlığı bozulabilmektedir. Yargının tarafsız olmamasının bir diğer nedeni olarak avukatların bir kısmı tarafından dile getirilen bir konu ise, hakimlerin verdikleri kararların yargıtaydan kolayca geçebilecek yönde olmasına özen göstermeleridir. Çünkü, mevcut hukuk sistemi içerisinde hakimlerin gerek özlük hakları gerekse de mesleklerinde yükselebilmeleri verdikleri kararların yargıtayca onanmasına bağlıdır. Hakimlerin tarafsızlığına ve yargı kadrosunun çoğunun dürüst davrandığına ilişkin inanç ise her iki gruptaki

katılımcılarca oldukça düşük bir oranda ifade edilmiştir. Hukukçu olmayan katılımcıların avukatlardan farklı olarak ifade ettikleri önemli bir konu ise devlet içinde suçlulara yardım eden kişilerin var olmasının yargı tarafsızlığının bozulmasına yol açtığı ve ekonomik açıdan güçlü olan kişilerin adalet sistemini yönlendirebildikleri şeklindedir.

Türkiye'deki hukuk sisteminin yapısı ve özellikleriyle ilgili olarak katılımcıları tarafından ifade edilen düşünceler ise 4 kategoride ele alınmıştır. Bunlardan birincisi adalet mekanizmasının işleyişindeki eksikliklerle ilgili olarak ifade edilen düşüncelerdir. Bu konuyla ilgili olarak her iki gruptaki katılımcılarca, değişik oranlarda, adalet mekanizmasının çok yavaş işlediği, çok hantal bir yapısının olduğu, istikrarsız bir hukuk sistemine sahip olduğumuz, eksikliklerin sadece yargı sisteminde, hukuk kurallarında olmadığı, Türkiye'de hak-hukuk konusunun çokta yerleşmiş kavramlar olmadığı ifade edilmiştir. Avukatlar tarafından, hukukçu olmayanlardan farklı olarak, adalet mekanizmasının işleyişinde bürokrasi ve kırtasiyeciliğin çok fazla olduğu ifade edilmiştir. Yine, sadece bazı avukatlar tarafından, bu konuyla ilgili olarak adalet çok fazla güvenlerinin olmadığı, Türkiye'de hak arama yollarının şeklen açık olduğu, Türkiye'de hak-hukuk kavramlarının bireyi devlete karşı koruyan bir zihniyeti değil devleti bireye karşı koruyan bir zihniyeti yansıttığı, evrensel hukuk kurallarına uygun bazı yasaların gerekli alt yapı oluşturulmadığı için sadece kağıt üzerinde kaldığı ifade edilmiştir. Hukukçu olmayan kişilerin bir kısmı ise adalet mekanizmasının işleyişindeki eksiklikler konusunda avukatlardan farklı olarak yürürlükteki bazı yasaların çağın gerisinde olduğunu, mevcut hukuk sisteminde eşit suça eşit ceza uygulanmadığını ve insanların adalet sistemine güvenleri olmadığını ifade etmişlerdir.

Türkiye'deki hukuk sisteminin yapısıyla ilgili olarak ikinci kategoride ise yasalarda ve bunların uygulanmasındaki eksikliklere yer verilmiştir. Bu konuda avukatlar ve hukuk mesleğinden olmayan kişiler arasında görüş ayrılıkları olduğu görülmüştür. Yasaların uygulanmasındaki eksikliklerle ilgili olarak hukukçu olmayanların neredeyse tamamı siyasi konularda siyasi otoritenin tercihine göre karar verildiğini ifade ederlerken, avukatların ise yarıya yakını bu konuyla ilgili olarak ceza davalarında hakim, savcı avukat üçlüsünden özellikle savunma makamının güçsüz bırakıldığını ifade etmişlerdir. İki avukat ise kurallar konusunda bir sorun olmadığını ama uygulamada sorunlar olduğunu, bir avukat ise Türkiye'de örf, adet ve geleneklerin hukukun bir parçası olduğunu ifade etmiştir.

Üçüncü kategori olan hukuk sistemindeki eksikliklerin giderilebilmesi için yapılması gerekenler konusunda ise her iki gruptaki katılımcıların yarıya yakın bir kısmı tarafından öncelikle insanların düşünce tarzlarının değişmesi gerektiği, sadece yasa çıkarmanın tek başına hiçbir şeyi çözmediği, savcıların emrinde çalışacak bir polis gücünün kurulması gerektiği ifade edilmiştir. Hukuk sistemindeki eksikliklerin giderilebilmesi için yapılması gerekenler konusunda, hukukçu olmayanlardan farklı olarak, avukatların bir kısmı tarafından hukuk fakültelerindeki eğitime değinilmiş ve günümüzde hukuk fakültelerindeki eğitimin eskisi kadar iyi olmadığı, adalet mekanizmasına daha fazla kaynak ve personel aktarılması gerektiği, öncelikle içimizdeki önyargıların yıkılarak kanunların objektif bir şekilde uygulanması gerektiği, yargı organının tamamen kendi içerisinden denetlenen bir yapısının olması gerektiği ifade edilmiştir. Buna karşılık, hukuk sistemindeki eksikliklerin giderilebilmesi için

yapılması gerekenler konusunda avukatlardan farklı olarak, hukukçu olmayan bazı katılımcılarca haklı ile haksız her zaman ideal bir şekilde ayırt edebilecek bir hukuk sisteminin olmadığı, hakkaniyeti sağlayabilecek sistemin batı hukuk sistemi olduğu ve polisin daha çağdaş ve bilimsel yöntemlerle çalışması gerektiği ifade edilmiştir.

Türkiye'deki hukuk sisteminin yapısıyla ilgili olarak sadece hukukçu olmayanların değindiği avukatların ise değinmediği konu ise adalet sistemindeki eksikliklerin yol açtığı sonuçlardır. Hukukçu olmayan katılımcıların yarıya yakın bir kısmı tarafından adalet sistemindeki eksikliklerden dolayı mafya gibi kurumların ortaya çıkarak bu eksiklikleri doldurduğu, adalet sistemindeki eksikliklerden dolayı insanların hukuk sistemine güvenlerinin kalmadığı, adaleti kendileri sağlamaya çalıştıkları ve töre hukukunun meşruluk kazandığı ifade edilmiştir.

Türkiye'de mahkemelerin durumuyla ilgili olarak her iki gruptaki katılımcıların yarıya yakın bir kısmı tarafından mahkemelerin iş yükünün çok fazla olduğu, adliyelerdeki fiziki imkanların çok yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Diğer bir grup katılımcı tarafından ise konusunda uzman ve hızlı çalışan mahkemeler bulunmadığı ifade edilmiştir. Hukukçu olmayanlardan farklı olarak bazı avukatlar tarafından ise teşkilat olarak adliyelerin kötü durumda olduğu, ekonomik yetersizlik ve kaynak yetersizliği nedeniyle tebliğatlar ve keşiflerin yapılamadığı, mahkemelerde iş takibinin hem avukatlar açısından hem de davacı-davalı vatandaş açısından çok zor olduğu, çalışanların aldıkları maaşların çok düşük olduğu vurgulanmıştır. Bu konudaki ilginç bulgulardan biri, sadece bir avukat tarafından dile getirilen, Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu (CMUK) gereği ifade alınırken sanığın yanında olması gereken bazı avukatların hiç görmeden, yanında ifade alınmadan önüne getirilen ifadeye imza attıklarını vurgulamasıdır. Diğer bulgu ise, bilirkişilere atıfta bulunarak, bazı hakimlerin neredeyse bilirkişilerden kendileri yerine karar vermelerini isteyeceklerinin ifade edilmesidir.

Suçsuz bir kişinin mahkum edilme olasılığı hakkında ise hukukçu olmayan kişilerin büyük bir çoğunluğu, avukatların ise yarıya yakın bir kısmı mevcut hukuk sistemi içerisinde suçsuz bir kişinin de mahkum edilebileceğini ifade etmişlerdir. Ancak bunun oluş şekliyle ilgili olarak avukat olmayan kimi kişiler sosyal olaylarda bazen suçluları yakalamak için başvuru kitlesel tutuklama ve sorgulamalar esnasında suçsuz kişilerin de ceza alabileceğini ifade etmişlerdir. Avukatlar ise bu konuya değinmemişlerdir.

Avrupa Birliği'ne girmenin hukuk sistemimize etkileri konusunda ise her iki gruptaki katılımcıların çoğu gerçek anlamda Avrupa Birliği'ne (AB) girme niyetimiz olmadığını, göstermelik değişim programı uyguladığımızı ifade etmişlerdir. Yine her iki gruptaki bazı katılımcılar ise AB'ye girmenin toplumsal ilişkilerimizi etkileyeceğini, yargı bağımsızlığını güçlendireceğini ifade etmişlerdir. Her iki gruptaki katılımcıların küçük bir kısmı tarafından Avrupa'dan getirilen yasaların toplumsal yapımıza uygun değilse tam anlamıyla uygulanamayacağı, adalet anlayışımızı ve yargıyı etkilemeyeceği ifade edilmiştir. Bazı avukatlar ise AB'ye uyum yasalarının olumlu etkisi olacağını ancak, bunun beklenildiği kadar olumlu olmayacağını ifade etmişlerdir. Bu konuda avukat olmayan kişilerin avukatlardan daha iyimser bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Çünkü, hukukçu olmayan kişilerin yarıya yakın bir kısmı AB'ye girmenin olumlu etkilerine atıfta bulunmuşlar ve adaletin gecikmesinin engelleneceğini,

bireylerin yargı önündeki eşitliğinin artacağını, polislin daha bilimsel ve çağdaş yollarla çalışmak zorunda kalacağını ifade etmişlerdir.

5. Tartışma

Yapılan bu çalışmadan elde edilen temel bulgular yukarıda özetlenilmeye çalışıldı. Gerek genel olarak adalet kavramı olsun, gerekse de ülkemizdeki adalet anlayışı ve uygulamaları konularında olsun, araştırmamızdaki hukukçular ve hukukçu olmayan kişilerin bakış açılarında hem benzerlikler hem de önemli farklılıklar olduğu açıkça görülebilmektedir. Örneğin, adalet sistemindeki eksikliklerin yol açtığı sonuçlarla ilgili olarak hukukçu olmayan katılımcıların yarıya yakın bir kısmı tarafından adalet sistemindeki eksikliklerden dolayı mafya vb. gibi kurumların ortaya çıkarak bu eksiklikleri doldurduğu, adalet sistemindeki eksikliklerden dolayı insanların hukuk sistemine güvenlerinin kalmadığı, adaleti kendilerinin sağlamaya çalıştıkları ve töre hukukunun meşruluk kazandığı ifade edilirken; buna karşılık avukatlar tarafından, belki de yasalara olan inançlarını korumak istedikleri için, bu konuya hiç değinilmemiştir. Avrupa Birliği'ne girmenin hukuk sistemimize etkileri konusunda ise her iki gruptaki katılımcıların çoğu aslında gerçek anlamda AB'ye girme niyetimiz olmadığını, sadece ekonomik kaygılardan dolayı AB'ye girmeye çalıştığımızı bunun, için de rol yaptığımızı, göstermelik değişim programları uyguladığımızı ifade etmişlerdir. Ancak, göstermelik değişim programı şeklinde de olsa AB'ye girme yolunda atılan veya atılması düşünülen adımların olası sonuçları konusunda ise avukatlar ile avukat olmayan kişilerin bakış açıları arasında önemli bir farklılık olduğu görülmüştür. Yaptığımız görüşmeler sonucun edindiğimiz izlenimlere göre, genel olarak bakıldığında avukat olmayan kişilerin bu konuda avukatlara göre daha iyimser bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir.

Araştırmadan elde edilen bulguların Ökçesiz (2001) tarafından İstanbul barosuna bağlı 666 avukat üzerinde gerçekleştirilen "İstanbul Barosu Adli Yargıda Yolsuzluk Araştırması" ile benzer sonuçlar gösterdiği söylenebilir. Örneğin, adli yargıda yolsuzluk araştırmasına katılan 666 avukatın %94,9'u adli yargıda yolsuzluğun bulunduğunu ve %63,1'ide yolsuzluğun adliyenin temel sorunlarından biri olduğunu, %96,1'ide söz konusu yolsuzluk olaylarının yeterince ortaya çıkarılmadığını ifade etmiştir. Yolsuzluğa sıklık derecesi bakımından sırasıyla karakollarda, icra dairelerinde, savcılık ve mahkeme kalemlerinde, bilirkişilerde, yargıç ve savcılarda rastlanmaktadır. Adli yargıda en yaygın yolsuzluk türleri rüşvet ve adam kayırmadır (Ökçesiz, 2001). Bizim yaptığımız çalışmada ise her iki gruptaki katılımcıların büyük bir kısmı siyaset ve rüşvetin yargı tarafsızlığına gölge düşürdüğünü, ekonomik açıdan güçlü olan kişilerin adalet sistemini yönlendirebildiklerini, yargının ikili ilişkilerden etkilenebildiğini ifade etmişlerdir. Hakimlerin tarafsızlığına ve yargı kadrosunun çoğunun dürüst davrandığına ilişkin inanç ise her iki gruptaki katılımcılarca oldukça düşük bir oranda ifade edilmiştir. Yaptığımız görüşmeler sonucun edindiğimiz izlenimlere göre, bu durum toplumumuzda hukuka karşı bir güvensizlik olduğunun göstergesi olabilir.

Araştırmadan elde edilen bulguların büyük ölçüde benzerlik gösterdiği bir diğer çalışma ise Cirhinlioğlu'nun (1997) İstanbul ve Sivas barosuna kayıtlı 222 avukat üzerinde yürüttüğü "Türkiye'de Hukuk Mesleği" isimli çalışmasıdır. Bu çalışmadan elde edilen bulguları özetlersek; hukuk fakültelerinden mezun olan öğrencilerin iyi bir

eğitim aldığı söylenemez. Avukatlar mevcut hukuk sistemi içerisinde kendi konularından memnun değillerdir, yargıç ve savcılarla eşit haklara sahip olmayı talep etmektedirler. Hukuk mesleğinin sorunlarıyla ilgili olarak ise yargıçların mesleki açıdan çok yetersiz olduğu, savcılık makamının çok üstün görüldüğü, halkın avukatlara yeteri kadar saygı duymadığı, yürürlükteki kanunların hayata uygun olmadığı, ücretlerin halkın şikayet ettiği kadar yüksek olmadığı şeklinde bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulara ek olarak, hukuk sistemi hükümetin müdahalesine tamamen açıktır, sistem içerisinde özgürlük yoktur, gelişmemiş bir hukuk devleti anlayışı vardır, bir bütün olarak sistem yanlışlarla doludur, insan hakları kavramına ilişkin sorunlar vardır, halkın kültür düzeyi düşüktür, halk avukatlara güvenmemektedir, Türkiye'nin AB'ye üyeliği hukuk mesleğini olumlu yönde etkileyecektir vb. bulgular da elde edilmiştir (Cirinlioğlu, 1997). Bizim yaptığımız çalışmada da bu bulgulara benzer sonuçlar elde edilmiştir. Her iki gruptaki katılımcılar tarafından değişik oranlarda da olsa, ortak bir şekilde adalet mekanizmasının çok yavaş işlediği, çok hantal bir yapısının olduğu, davaların çözümünün çok zaman aldığı, bazı insanlara duyulan güvenin çok az olduğu, hukuk sisteminde ve kanunlarda çok fazla eksiklikler olduğu, eksikliklerin sadece hukuk sisteminde değil Türkiye'de her şeyde olduğu, suçluları yakalama ve yargılama konusunda ciddi eksiklikler olduğu, Türkiye'de hak-hukuk kavramlarının temelde çok ta yerleşmiş kavramlar olmadığı, Türkiye'de hak arama yollarının şeklen açık olduğu, Türkiye'de hak-hukuk kavramlarının bireyi devlete karşı koruyan bir zihniyeti değil devleti bireye karşı koruyan bir zihniyeti yansıttığı, evrensel hukuk kurallarına uygun bazı yasaların gerekli alt yapı oluşturulmadığı için sadece kağıt üzerinde kaldığı ifade edilmiştir. Yasalarda ve bunların uygulanmasındaki eksikliklerle ilgili olarak ise avukatlar ve hukuk mesleğinden olmayan kişiler arasında görüş ayrılıkları olduğu görülmüştür. Avukat olmayan kişilerin neredeyse tamamı siyasi konularda siyasi otoritenin tercihini göz önüne alındığını ifade ederken, avukatların ise yarıya yakını bu konuyla ilgili olarak savunma makamının güçsüz bırakıldığını ifade etmişlerdir. Hukuk sistemindeki eksikliklerin giderilebilmesi için yapılması gerekenler konusunda avukatların bir kısmı hukukçu olmayanlardan farklı olarak, hukuk fakültelerindeki eğitime değinmişler ve adalet mekanizmasına daha fazla kaynak, personel aktarılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Avukat olmayanlar ise batı hukuk sisteminin uygulanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Avrupa Birliği'ne girmenin hukuk sistemimize etkileri konusunda da Cirinlioğlu'nun (1997) bulgularıyla paralel sonuçlar elde edilmiştir. Her iki gruptaki katılımcıların çoğu aslında gerçek anlamda AB'ye girme niyetimiz olmadığını ifade etmelerine rağmen özellikle avukat olmayan kişiler bunun hukuk sistemine olumlu yansımaları olacağını ifade etmişlerdir.

Yaptığımız görüşmeler sonucun edindiğimiz izlenimleri özetlersek, yurttaşlar/bireyler "adaletsiz" bir ortamda hayatlarını idame ettirdiklerini düşünmektedirler. Edindiğimiz izlenimlere göre, cevaplayıcılar açık bir şekilde olmasa da, adaletsizliğin belli temellerde gerçekleştiğini ileri sürmektedirler. Bunlardan birincisi, *eşitsizliktir*. İzlenimlerimize göre, bireyler adaletin gerçekleştirilmesi sürecinde eşitsizliklerin su yüzüne çıktığına inanmaktadırlar. Dolayısıyla adalet bireylerin zihninde eşitsizlikler biçiminde temsil edilmektedir. İkincisi ise *güvensizliktir*. İzlenimlerimize göre, bireyler adaleti uygulayan birimlerin hemen hemen hiçbirisine güvenmemektedirler. Yargı organlarının özellikle siyaset kurumunun etkisi altında kaldığı yaygın bir kanı olarak katılımcılar tarafından savunulmuştur. katılımcıların

büyük bir çoğunluğuna göre, mahkemeler çok yönlü etkilenimlere açıktır. Öyle ki, kimi cevaplayıcıya göre, günümüz Türkiye'sinde suçlu biri suçsuz, suçsuz biri de suçlu ilan edilebilir. katılımcıların vurguladıkları bir diğer önemli bir nokta ise *zaman*'dir. Özellikle avukatlar, mahkemelerde zamanlarının büyük bir çoğunluğunu, dava sıralarını bekleyerek boşa geçirdiklerini belirtmişlerdir. Adalet çoğu zaman gecikerek tecelli etmekte ve dolayısıyla da adalet olmaktan çıkmaktadır. Yargıçlar da iş yoğunluğu altında ezilmektedirler. Dolayısıyla, yaptığımız görüşmeler sonucun edindiğimiz izlenimlere göre, katılımcılar adaleti zihinlerinde, zamanın boşa harcanması şeklinde de değerlendirmektedirler. Adaletsizliğe yol açabilen bir faktör olarak, katılımcıların değindikleri bir diğer konu ise *bürokrasi* ve *kırtasiyecilik* ile ilgilidir. Yaptığımız görüşmeler sonucun edindiğimiz izlenimlere göre, adalet mekanizması içinde bürokrasi ve kırtasiyecilik oldukça yoğun bir şekilde yer almaktadır. katılımcılara göre, hemen hemen her türlü iletişim yazışmalar aracılığıyla yapılmaktadır. Yazışmalar bazen aylarca sürebilmekte, çeşitli usul hataları ve yazışma hatalarından dolayı davalar ertelenmekte ya da reddedilmektedir. Dolayısıyla, katılımcılar adaleti, gereksiz ve aşırı buldukları, bu tür faaliyetler aracılığı ile de tanımlamaktadırlar. Son olarak, adalet olgusunun, özellikle son zamanlarda, *mafya* tipi örgütlenmeler ile ilişkisine de değinmek gerekir. Örnekleme grubunu oluşturan kimi cevaplayıcılar, gerçekleşmeyen adaletin mafya üyelerince iş siparişi alınarak gerçekleşmesinin sağlanmaya çalışıldığını belirtmişlerdir. Bu bakımdan, adalet aslında bir tür mafya adaletine dönüşmektedir. Cevaplayıcılar, adaletten ziyade mafyanın alanda her geçen gün daha fazla etkinlik kurduğunu belirtmişlerdir.

Yaptığımız görüşmeler sonucun edindiğimiz izlenimlere göre, adalet olgusuna Türk bireylerinin zihninde olumsuz nitelikler yüklenmiştir. Oysa, Hukuk, toplumu oluşturan bireylerin birbirleriyle ve bireylerin devletle olan ilişkilerini düzenlemek için mevcuttur. Yasama organının, mümkün olabilecek en iyi düzeyde hakkaniyeti yerine getirme görevini gerçekleştirebilmesi için hukukun somut görünümü olan adalet mekanizmasının düzenli çalışması gerekmektedir. Çünkü, adalet herkese kendi hakkının verilmesi, haklılığının gerçekleşmesi olduğuna göre, hukuk bu amacı gerçekleştirmenin tek yolu ve aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden, adalet olgusu ve hukuk bir toplumda yaşayan bireylerin aynı zamanda yaşama güvencelerini de sağlamaktadır. Ancak, yaptığımız görüşmeler sonucun edindiğimiz izlenimlere göre, yargı sistemimiz öylesine problemlerle karşı karşıyadır ki, günümüzde insanlar adalete olan güvenlerini kısmen de olsa yitirme noktasına gelmekte, adaleti sağlayabilmek için bazen hukuk dışı yollara başvurumaktadırlar. Bu vb. nedenlerden dolayı yapılan bu çalışmanın adalet sistemindeki eksikliklerin tespit edilerek bunların giderilmesi konusunda yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Yaptığımız görüşmeler sonucun edindiğimiz izlenimlere göre ve elde edilen bulgular ışığında genel olarak Türkiye'deki adalet ve hukuk sisteminin sorunlarının bina, personel ve araç-gereç gibi konulardan, yasalar ve bunların uygulanmasındaki eksiklikler, yargıda çalışan kimi insanlara duyulan güven eksikliğine kadar uzanan geniş bir yelpazede yer aldığı söylenebilir. Dolayısıyla, edindiğimiz izlenimlere göre, öncelikli olarak insanların eğitilmesi temelinde yargı sisteminde köklü bir reforma gidilmesine ihtiyaç duyulmakta ve sözkonusu reformun sürekli yenilenme, günün koşullarına cevap vermeye odaklı bir reform niteliğinde olması gerekmektedir

KAYNAKÇA

- Bergman, M. M. (1998). "Social Representations As The Mother Of All Behavioral Predispositions? The Relations between Social Representations, Attitudes, and Values." *PAPER AND SOCIAL REPRESENTATIONS*, Vol.7 (1-2), 77-83.
- Bernard, G. (1995). "The Use of Group Views When Giving Opinions About Unknown, Group Salient, or Neutral Items." *JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, Vol. 135, Issue 1.
- Bauer, M. W. & Gaskell, G. (1999). "Towards a Paradigm for Research on Social Representations." *JOURNAL FOR THE THEORY OF THE SOCIAL BEHAVIOR*, 29:2.
- Castel, P., Lacassagne, M. F., & Willemin, E. S. (2002). "Categorial Points of View in Social Representation." *LANGUAGE SCIENCES*, 24, 667-678.
- Cirhinlioğlu, Z. (1997). *Türkiye'de Hukuk Mesleği*. Ankara: Gündoğan yayınları: 97.143.
- Deutscher, I. (1984). "Choosing Ancestors: Some Consequences Of The Selection From Intellectual Traditions" In R. M. Farr and S. Moscovici (Eds.) *Social Representations*. Cambridge : Cambridge University Pres. pps. 71-100.
- Farr, R. M. (1993). "The Theory Of Social Representation: Whence And Whither?" *PAPER ON SOCIAL REPRESENTATIONS*, Vol. 2(3) 1-138.
- Fraser, C. (1994). "Attitudes, Social Representation and Widespread Beliefs." *PAPERS ON SOCIAL REPRESENTATIONS*, Vol. 3(1),1-138.
- Goodwin, R. Kozlova, A., Kwiatkowska, A., Luu, L.A.N., Nizharadze, G., Realo, A., Ahto Külvet, A., & Rammer, A. (2003). "Social representation of HIV/AIDS in Central and Eastern Europe." *SOCIAL SCIENCE & MEDICINE*. Vol. 56, (7), p (1373-1384).
- Güriz, A. (1996). *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Hogg, A. M. & Abrams, D. (1988). *Social Identifications*. London: Routledge
- Jacqueline, F. ve Danielle, O. (1999) "Gender Strategies and Social Representations: The Choice of Scientific Post-Baccalaureate Streams in France." *EUROPEAN JOURNAL OF EDUCATION*, Vol. 34, Issue 4.
- Jaspars, J. & Fraser, C. (1984). "Attitudes and Social Representations". In R.M. Farr and S. Moscovici (Eds.) *Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Pres. pps. 101-123.
- Joffe, H. & Haarhoff, G. (2002). "Representations of Far-Flung Illnesses: The Case of Ebola in Britain." *SOCIAL SCIENCE & MEDICINE*, 54.
- Lievrouw, L. (1992). "Communication, Representation, and Scientific Knowledge: A Conceptual Framework and Case Study." *KNOWLEDGE & POLICY*, Vol. 5, Issue 1.
- Maykel, V. & Barbara, K. (1997). "Preadolescent Understanding of Ethnic Discrimination" *JOURNAL OF GENETIC PSYCHOLOGY*, Vol. 158, Issue 1.
- Moscovici, S. (1984). "The Phenomenon of Social Representations", In: R. Farr and S. Moscovici (eds.): *Social Representations*, Cambridge: Cambridge University Pres., 3-7.
- Ökçesiz, H. (2001). *İstanbul Barosu Çevresi Adli Yargıda Yolsuzluk Araştırması*. İstanbul: Eko Kitaplığı Hukuk Dizisi:1.

- Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Aksu, T., Türkmen, S. & Yılmaz, Y. (1998). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Potter, J. & Edwards, D. (1999). "Social Representations and Discursive Psychology: From Cognition to Action." *CULTURE & PSYCHOLOGY*, Vol. 5(4):447-458.
- Ritzer, G. (1992). *Sociological Theory*. New York: McGraw-Hill Third Edition.
- Scott, J. (2000). "Is it a Different World to When You Were Growing up? Generational Effects on Social Representations and Child-Rearing Values." *BRITISH JOURNAL OF SOCIOLOGY*, vol.51, Issue 2:355-376.
- Troller, A. (1977). *The Law and Order*. Lyden:A. W. Sijtoff.
- Viaud, J. & Levy, C.R. (2000). "A Positional and Representational Analysis of Consumption. Households When Facing Debt and Credit." *JOURNAL OF ECONOMIC PSYCHOLOGY*, 21,411-432.
- Wagner, W., Duveen, G., Farr, R., Jovchelovitch, S., Lorenzi-Cioldi, F., Markova, I., & Rose, D. (1999). "Theory and Method Of Social Representations." *ASIAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY*, 2:95-125.